

ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА

LIFE AND HEALTH OF MANY PEOPLE AS THE NATIONAL SECURITY OBJECT OF UKRAINE, ITS CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION

Климосюк А.С.,

*аспірант кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Обґрунтовано, що життя та здоров'я багатьох людей є об'єктом національної безпеки України. При аналізі норм КК України виявлено низку законодавчих недоліків, які свідчать про недостатній рівень кримінально-правової охорони такого об'єкта. З метою її удосконалення запропоновано доповнити КК України статтею 113¹ «Антропоцид».

Ключові слова: основи національної безпеки, диверсія, життя та здоров'я людей, антропоцид.

Обосновано, что жизнь и здоровье многих людей является объектом национальной безопасности Украины. При анализе норм УК Украины выявлен ряд законодательных недостатков, которые свидетельствуют о недостаточном уровне уголовно-правовой охраны такого объекта. В целях ее усовершенствования предложено дополнить УК Украины статьей 113¹ «Антропоцид».

Ключевые слова: основы национальной безопасности, диверсия, жизни и здоровье людей, антропоцид.

It is substantiated that people's life and health is the national security object for Ukraine. The analysis of the provisions of the Criminal Code of Ukraine revealed a number of legislative discrepancies, which indicates an insufficient level of criminal law protection of such an object. In order to improve this situation, it is proposed to add the new Article 113¹ «Anthropocide» to the Criminal Code of Ukraine.

Key words: basis of national security, diversion, peoples life and health, anthropocide.

Постановка проблеми. Однією з головних соціальних цінностей, які охороняються нормами КК України (далі – КК), є життя та здоров'я людини. Стосовно життя та здоров'я багатьох людей ця цінність набуває особливого юридичного значення та потребує кримінально правової охорони на найвищому рівні. Особливо важливою є охорона від суспільно небезпечних посягань, які спеціально спрямовані на завдання шкоди життю та здоров'ю багатьох людей. Одна на сьогодні така охорона ще не передбачена в нормах КК.

Актуальність теми цього дослідження зумовлена тим, що в сучасних умовах в Україні, не дивлячись на гостру суспільну необхідність, життя та здоров'я багатьох людей ще не отримали свого належного відображення як самостійні об'єкти національної безпеки України, наслідком чого є недостатній рівень кримінально-правової охорони таких цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблема висвітлювалася у вітчизняних підручниках, на-

уково-практичних коментарях, монографічних роботах та окремих наукових публікаціях стосовно злочинів проти основ національної безпеки України загалом та диверсії зокрема. Ці питання вивчали О.Ф. Бантишев, О.Ю. Гайворонський, І.В. Дюрдіца, О.Ю. Звонарьов, О.О. Климчук, В.А. Ліпкан, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, Р.Л. Чорний, О.А. Чуваков, О.В. Шамара та деякі інші учені. Разом із тим особливості кримінально-правової охорони життя та здоров'я багатьох людей як самостійного об'єкта національної безпеки України ще не були предметом окремого наукового дослідження.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо внесення змін до КК задля удосконалення кримінально-правової охорони життя та здоров'я багатьох людей як об'єкта національної безпеки України.

Висхід основного матеріалу. Головним завданням закону України про кримінальну відповідальність є охорона найважливіших соціальних цінностей від злочинних посягань. Серед них панівне становище посідає охорона життя та здоров'я, адже відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Нормами КК здійснюється охорона життя та здоров'я як кожної окремо взятої людини, так і певної сукупності людей. Хоча життя та здоров'я кожної людини є найвищим соціальним благом, однак у системі КК життя та здоров'я багатьох людей є особливим об'єктом кримінально-правової охорони. Про це, зокрема, свідчить концепція основ національної безпеки України, яка визначається Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV [1]. Вона полягає в тому, що в кожній сфері суспільних відносин виділяються найбільш значущі, життєво важливі цінності, які ставляться під охорону. Відповідно до цієї концепції побудований розділ I Особливої частини КК, в якому з кожної сфери, яка охороняється нормами в різних розділах Особливої частини КК, виокремлюються найбільш важливі суспільні відносини та цінності, що ставляться під підвищену охорону статей 109-1141 КК. Таким чином, основи національної безпеки акумулюють у собі найважливіші цінності з найрізноманітніших сфер суспільного життя, а розділ I Особливої частини КК охороняє їх на найвищому, найбільш значущому рівні – «основ» як життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави [2, с. 137]. Саме такою цінністю виступає життя та здоров'я багатьох людей. Отже, життя та здоров'я багатьох людей слід визнавати об'єктом національної безпеки України.

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я багатьох людей частково передбачена низкою норм Особливої частини КК, зокрема ст. 113, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 258, ст. 442 та ін. Проте в кожній із цих норм охорона вказаних цінностей набуває специфічного характеру, що проявляється в об'єктивних та суб'єктивних ознаках складів злочинів. Так, наприклад, у статтях розділу II Особливої частини КК йдеться здебільшого про охорону життя та здоров'я особи. Хоча в ч. 2 ст. 115 КК передбачена кримінальна відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб, але вказана норма не відображає особливостей умисного, цілеспрямованого посягання саме на життя багатьох людей. В інших випадках, наприклад за ч. 2 ст. 239 та ч. 3 ст. 258 КК, настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді шкоди життю та здоров'ю багатьох людей виступає лише як обтяжуюча кримінальну відповідальність обставина. У низці злочинів (ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 326 КК та ін.) ставлення до таких наслідків виявляється лише в необережній формі вини суб'єкта. Статтею 442 КК встановлена кримінальна відповідальність за посягання на життя багатьох людей чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, проте лише у зв'язку з належністю їх до певних національних, етнічних, расових чи релігійних груп, що свідчить про обмеженість охорони згаданих

надважливих соціальних цінностей. Таким чином, аналіз норм Особливої частини КК, які охороняють життя та здоров'я багатьох людей, виявив недостатність охорони такого об'єкта від суспільно небезпечних посягань, вчинюваних цілеспрямовано саме проти нього.

Серед усіх кримінально-правових норм, передбачених у системі Особливої частини КК, єдиною нормою в якій йдеться про спрямованість на заподіяння шкоди зазначеному об'єкту, є диверсія. Так, статтею 113 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за диверсію, серед інших форм вчинення злочину зазначені зокрема й такі форми, як вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, вчинення дій, спрямованих на масове отруєння, поширення епідемії. Як нами було визначено при дослідженні об'єкта диверсії, відображення в тексті статті 113 КК вказаних форм вчинення злочину свідчить про те, що життя та здоров'я повинно визнаватися тією основною соціальною цінністю, на яку посягають при вчиненні диверсії в розглядуваних формах [3, с. 105]. На відміну від інших статей Особливої частини КК, які охороняють життя та здоров'я людей, у ст. 113 КК йдеться про кримінальну відповідальність за дії, які спрямовані на заподіяння шкоди життю або здоров'ю саме багатьох людей. На це вказують ознаки масового знищення людей або заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, масового отруєння, а також характер епідемії, яка визначається Кодексом цивільного захисту України як масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу [4]. В українській мові слово «масовий» визначається як «такий, в якому беруть участь широкі маси, велика кількість людей; як такий, який стосується великої кількості людей» [5, с. 650]. Таким чином, саме життя та здоров'я багатьох людей виступає предметом суспільних відносин, які визнаються безпосереднім об'єктом диверсії, вчинюваної в розглядуваних формах і одночасно тією соціальною цінністю, яка належить до основ національної безпеки України. Зазначена соціальна цінність додатково конкретизується стосовно кожної з розглядуваних форм диверсії окремо.

Разом із тим аналіз кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК, показав недосконалість, що має своїм наслідком недостатню охорону життя та здоров'я багатьох людей як об'єкта національної безпеки України. Так, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони диверсії є мета ослаблення держави, на що безпосередньо вказано в тексті диспозиції ст. 113 КК України. Із цього можна зробити висновок, що вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, а також вчинення дій, спрямованих на масове отруєння чи поширення епідемії без мети ослаблення держави, не утворює складу диверсії. Таким чином, охорона життя та здоров'я людей за статтею 113 КК поставлена в залежність від мети ослаблення держави. Таке законодавче рішення не відповідає ст. 3 Конституції України, в якій вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Наведене положення Основного Закону проголошує людину найвищою соціальною цінністю, а жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, ніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності, що стосуються, зокрема, і держави, мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [6, с. 19].

Вказівка на мету ослаблення держави в ст. 113 КК ставить державу вище ніж життя та здоров'я людей і таким чином применшує ці найважливіші соціальні цінності.

Це суперечить Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV, в якому під національною безпекою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різноманітних сферах [1]. Отже, в зазначеному Законі життєво важливі інтереси людини і громадянина стоять поряд із державою, нічим не поступаючи їй. Підтвердженням цього є стаття 3 названого Закону, яка визнає конституційні права і свободи людини і громадянина самостійними об'єктами національної безпеки. Тобто людина визнається самодостатньою цінністю, самостійним об'єктом національної безпеки, який потребує самостійного захисту [7, с. 532].

Також про недосконалість охорони життя та здоров'я багатьох людей як об'єкта національної безпеки України за статтею 113 КК свідчить аналіз її санкції, яка передбачає позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна або без такої. Неможливість застосування довічного позбавлення волі в разі завдання реальної шкоди вказаним цінностям у деяких випадках викликає необхідність додаткової кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 115 КК України чи за ч. 3 ст. 258 КК України. Убачається, що така законодавча оцінка покарання за диверсією не відображає характер та ступінь суспільної небезпечності такого посягання.

У деяких вітчизняних наукових джерелах уже висловлювалися пропозиції щодо удосконалення кримінальної відповідальності за диверсією, спрямовані на усунення вказаних нами вище законодавчих недоліків [8, с. 92; 9, с. 199], однак, на наш погляд, пропозиції таких змін в рамках існуючої ст. 113 КК здатні лише частково вирішити поставлені проблеми.

Видається, що такі життєво важливі цінності, як життя та здоров'я багатьох людей, повинні охоронятися самостійно, проте не в межах ст. 113 КК, а окремою кримінально-правовою нормою. Тому пропонуємо виокремити наведені вище форми вчинення диверсії в окрему статтю, передбачивши якісно нове рішення щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак такого посягання на зазначений об'єкт.

Оскільки життя та здоров'я багатьох людей нами було визнано об'єктом національної безпеки України, то, виходячи з концепції основ національної безпеки України, їх кримінально-правову охорону слід передбачити в Розділі I Особливої частини КК. Як убачається, зробити це можливо шляхом включення до КК нової статті 113¹ «Антропоцид». За основу цієї назви взято грец. *anthropos* – людина (перша частина складних слів, що вказує на зв'язок поняття з людиною чи людством) [10, с. 95] та лат. *caedes* – вбивство [11, с. 142]. Така назва статті буде вдало відображати особливий характер «людиновбивства», яке вчинюється не у зв'язку з належністю людей до певних національних, етнічних, расових чи релігійних груп, як це має місце при геноциді. Разом із включенням вказаної норми необхідно одночасно виключити із диспозиції ст. 113 КК слова «на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю», «масове отруєння», «епідемій». У разі прийняття пропонованої нами статті вона буде охоплювати собою таке посягання на життя та здоров'я багатьох людей, яке виражається також і в діях, безпосередньо спрямованих на масове отруєння або на поширення епідемій.

До складу антропоциду не повинна включатись така ознака суб'єктивної сторони, як мета ослаблення держави, що необхідно для приведення змісту норми у відповідність до положень Закону України «Про основи національної безпеки України» [1] та забезпечення охорони життя та здоров'я багатьох людей як самодостатніх цінностей. Разом із цим, слід прямо вказати на форму вини – прями

умисел, який характеризуватиметься спрямованістю на заподіяння шкоди саме життю та здоров'ю багатьох людей як об'єкту національної безпеки України, що дозволить конкретизувати самостійну охорону цих соціальних цінностей порівняно з іншими об'єктами основ національної безпеки України.

Крім того, виходячи з концепції основ національної безпеки України, слід конкретизувати характер шкоди здоров'ю людей, вказавши в тексті запропонованої статті лише на найбільш суспільно небезпечний її вид, а саме тяжку шкоду здоров'ю. Такими наслідками слід визнавати спричинення лише тяжких тілесних ушкоджень.

Одночасно необхідно встановити кримінальну відповідальність за умисне масове отруєння людей та поширення епідемій, які за своїм характером не можуть заподіяти тяжкої шкоди здоров'ю багатьом людям, тобто не будуть містити ознак ст. 113¹ КК України. Вказані діяння заступом своєї суспільної небезпечності не досягають рівня основ національної безпеки України, тому доречніше буде розмістити їх у розділі XIII Особливої частини КК поряд з іншими злочинами проти здоров'я населення або передбачити в ч. 3 ст. 325 КК з такою диспозицією: «Умисне отруєння людей або поширення епідемій за відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 113¹ КК України».

У складі антропоциду пропонуємо прямо відобразити можливість вчинення злочину не лише шляхом активних дій, а й шляхом бездіяльності, вказавши в диспозиції на «діяння (дію або бездіяльність)». Таке формальне відображення ознаки діяння в диспозиції ст. 113¹ КК сприятиме якнайефективнішій охороні цінностей, поставлених під охорону цієї статті. Водночас у диспозиції запропонованої статті слід відмовитися від використання слів «вибухів» та «підпалів», тому що вони будуть повністю охоплюватись поняттям «вчинення діяння (дії або бездіяльності)».

Крім того, пропонуємо внести ясність стосовно моменту закінчення антропоциду. Необхідно відмовитися від використання конструкції, що застосовується в ст. 113 КК, а саме «дії спрямовані на...». Із суб'єктивної сторони діяння спрямовано на реалізацію злочинного наміру на будь-якій стадії вчинення злочину. З об'єктивної сторони спрямованість діяння може проявлятися у створенні умов для вчинення злочину та у вчиненні діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину. Таким чином, формулювання «дії спрямовані на...» охоплює собою як готування до злочину, так і замах на злочин, що унеможливає в подальшому здійснювати диференціацію кримінальної відповідальності за стадіями вчинення злочину на підставі ст. 68 КК. Тому моментом закінчення антропоциду пропонуємо визнавати момент вчинення діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, коли створюється безпосередня небезпека заподіяння шкоди його об'єкту, тобто життю та здоров'ю багатьох людей. Задля цього в диспозиції ст. 113¹ КК необхідно вжити конструкцію «діяння, безпосередньо спрямованого на...». Така конструкція узгоджується із законодавчим положенням ч. 1 ст. 15 КК України і означає, що антропоцид вважатиметься закінченим злочиним із моменту вчинення дії, які ставлять об'єкт у безпосередню небезпеку заподіяння шкоди. Це дозволить при кваліфікації цього злочину виділяти стадію готування до нього і з її урахуванням диференціювати кримінальну відповідальність особи.

Кримінальна відповідальність за вчинення антропоциду повинна наставати в разі досягнення особою на момент учинення злочину 14-річного віку, тобто йдеться про так званий понижений вік кримінальної відповідальності. Убачається, що при вирішенні вказаного питання необхідно врахувати прогресуючі інтелектуальні та психофізіологічні особливості, які є характерними для сучасних 14-річних підлітків [12, с. 330]. Так, сучасний підліток формується у швидкоплинному процесі соціалізації, що пов'язано з кардинальними техногенними перетворення-

ми, з потужним різновекторним інформаційним впливом, зі швидкоплинними політичними та соціально-економічними кризами [13, с. 201]. Вчинюючи діяння, безпосередньо спрямовані на масове знищення людей чи заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, особа в 14-річному віці здатна усвідомлювати як фактичну, так і соціальну сторону такого діяння. Підліток усвідомлює, що порушує елементарні суспільні заборони, які виховувалися в ньому з дитинства («не вбий»). Таким чином, суб'єктом антропоциду слід визнавати фізичну осудну особу, яка на момент учинення злочину досягла 14-річного віку. Виходячи із цього, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 22 КК словосполученням «антропоцид (стаття 113¹)».

У запропонованій кримінально-правовій нормі необхідно передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна або без такої. Таке покарання відобразить підвищений рівень суспільної небезпечності вказаних діянь та узгоджуватиметься із системою покарань, встановлених в інших статтях Особливої частини КК України, а також сприятиме вирішенню проблемних питань кваліфікації.

Отже, враховуючи вищезазначене, пропонуємо доповнити КК новою статтею 113¹ «Антропоцид» з таким змістом:

«Вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на масове знищення людей чи заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, – карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна або без такої».

За такого рішення відразу конкретизується співвідношення ст. 113¹ із ч. 2 ст. 115 КК, адже злочинне діяння з такими об'єктивними та суб'єктивними юридичними ознаками та з таким покаранням буде самодостатнім. Навіть у випадку повної реалізації умислу винного та настання реальних наслідків, вчинене повністю охоплюватиметься ст. 113¹ КК та не потребуватиме додаткової кваліфікації.

Таким чином, із вищевикладеного можна зробити такі **висновки**: 1) життя та здоров'я багатьох людей слід визнавати об'єктом національної безпеки України; 2) кримінально-правова охорона цього об'єкта потребує удосконалення; 3) із цією метою пропонується включити до КК ст. 113¹ «Антропоцид», відповідно до якої життя та здоров'я багатьох людей буде визнаватися самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, будуть конкретизовані об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинного посягання на такий об'єкт, а також надана правильна законодавча оцінка характеру та ступеня суспільної небезпечності такого посягання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основи національної безпеки України: закон України № 964-IV від 19 черв. 2003 р. / Офіцій. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 18.02.2018).
2. Климосюк А.С. Концептуальні підходи до визначення безпосереднього об'єкта диверсії (ст. 113 КК України). Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матер. круг. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 135.
3. Климосюк А.С. Безпосередній об'єкт диверсії (стаття 113 КК України). Проблеми законності. Харків. 2017. Вип. 137. С. 101–112.
4. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34–35. Ст. 458.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: «Перун», 2005. 1728 с.
6. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2012. 1128 с.
7. Климосюк А.С. Про життя та здоров'я людей як об'єкти національної безпеки України та їх охорону ст.113 КК України. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. Наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 531.
8. Чорний Р.Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2014 С. 89.
9. Москвичова А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення диверсії. Вісник Кримінологічної асоціації України № 8. 2014. С. 195.
10. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень: словарь / Л.О. Пустовіт та ін. Київ: УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1018 с.
11. Латинско-русский словарь: Около 50000 слов: словарь / И.Х. Дворецкий. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Рус. яз., 1976. 1096 с.
12. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики. Монографія. Одеса. Фенікс. 2017. 362 с.
13. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй: монографія. Дніпро: Біла К.О., 2016. 510 с.